

Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Anayasanın Yorumlanması*

Değerli Misafirler,

Kıymetli Katılımcılar,

Öncelikle ülkemize ve Türk Anayasa Mahkemesine hoş geldiniz diyor, sizleri en içten duygularıyla saygıyla selamlıyorum.

Asya Anayasa Mahkemeleri ve Muadil Kurumlar Birliğinin Türk Anayasa Mahkemesi bünyesinde kurulan Eğitim ve İnsan Kaynaklarını Geliştirme Merkezinin organize ettiği 10. Yaz Okulu programının başarılı ve verimli geçmesini temenni ediyorum.

Son iki yıldır COVID-19 salgını nedeniyle yaz okulu programlarımızı video konferans yöntemiyle düzenlemek zorunda kaldığımız hepimizin malumudur. Bu yıl, programı hibrit formatta gerçekleştiriyoruz. Bu nedenle iki yıllık uzun bir aradan sonra yaz okulunun katılımcılarının büyük bir kısmını Mahkememizde ağırlamaktan dolayı duyduğum memnuniyeti ifade etmek isterim.

Açılışını yaptığımız 10. Yaz Okulu'na geniş bir katılımın olması da bizim açımızdan ayrıca sevindiricidir. Yaz Okulumuza 16'sı fiziken olmak üzere 24 ülkeden ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinden 40'in üzerinde hukukçu ve idareci katılım sağlamaktadır. Eminim, öncekiler gibi bu program da mahkemelerimiz arasındaki iş birliğini ve iyi uygulama örneklerinin paylaşımını artıracaktır.

Değerli Katılımcılar,

Geçen yıla kadar yaz okullarında her yıl temel hak ve özgürlüklerden biri ele alınmış ve buna ilişkin bilgi ve tecrübe paylaşımında bulunulmuştu. Geçen yıl ise online olarak gerçekleşen toplantıda mahkeme kararlarının uygulanması üzerine değerlendirmeler yapılmıştı. Bu yıl temel hak ve özgürlüklerin korunması bağlamında anayasanın yorumlanması konusunu seçtik. Anayasanın yorumlanmasının tüm anayasal hak ve özgürlüklerin korunması bakımından hayati derecede önemli olduğu açıktır.

Bu vesileyle özellikle Türk Anayasa Mahkemesinin tecrübesinden hareketle konuya giriş mahiyetinde birkaç hususu belirtmek isterim.

Öncelikle belirtmek gerekir ki dilin çok anlamlılığa müsait olan yapısı, yorumu kaçınılmaz kılmaktadır. Yorum bir anlama ve anlamlandırma faaliyetidir. Yargısal karar da bu yorumlama faaliyetinin sonucudur.

Esasen anayasanın yorumlanması, bir hukuk sisteminde kamu gücü kullanan tüm karar vericilerin sürekli yaptığı bir iştir. Her bir siyasi, idari veya yargısal karar doğrudan ya da dolaylı olarak bir şekilde anayasanın ve kanunların yorumuna dayanmaktadır. Bu yorumlar bazen çatışabilmektedir. Bu durumda anayasa mahkemeleri son tahlilde geçerli yorumu belirleme yetkisine sahiptir. Bu anlamda anayasayı ve anayasallık denetimine tabi olan normları nihai ve bağlayıcı olarak yorumlama, anlamlandırma yetkisi anayasa mahkemelerine aittir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, yorum(lama) hem norm denetiminde hem de bireysel başvuruda belirleyicidir. Bu anlamda kanunların anayasallığı denetiminde gerek denetlenen normun anlam ve kapsamının gerekse ölçü norm olarak kullanılan anayasal hükümlerin ne anlama geldiğini anayasa mahkemeleri belirlemektedir.

Bunun yanında bireysel başvuruda da bir kuralın kamu gücünü kullanan organlar ve derece mahkemelerince yapılan yorumu ve uygulaması anayasa mahkemelerinin denetimine tabidir. Bu bağlamda Türk Anayasa Mahkemesi soyut norm denetiminde Anayasa'ya aykırı bulmadığı bir kanun hükmünün mahkemeler dâhil kamu otoritelerince yorumu ve uygulamasının temel hakları ve özgürlükleri ihlal ettiğine, dolayısıyla Anayasa'ya aykırı olduğuna karar verebilmektedir.¹

Diğer yandan anayasa yargısında lafzi, amaçsal, tarihsel ve sistematik yorum yöntemlerinin uygulandığı bilinmektedir. Ancak bu yöntemleri kullanan ve “*yorum toplulukları*” olarak görülen anayasa mahkemelerine hâkim olan yorum paradigmaları bulunmaktadır. Bu bağlamda anayasa yargısında yorumun iki temel paradigma içinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Birincisi, milliyetçilik ve laiklik gibi anayasal ilkelerin katı yorumlanmasına dayanan ideoloji-eksenli paradigmadır. İkincisi ise temel hak ve özgürlüklerin korunmasını önceleyen hak-eksenli paradigmadır.

Türk Anayasa Mahkemesi birçok kararında anayasa yargısına hâkim olması gereken yaklaşımın hak-eksenli paradigma olduğunu belirtmiştir. Mahkememize göre özellikle siyasi hak ve özgürlüklere ilişkin anayasal hükümler “*çoğulcu demokrasinin geliştirilmesi bağlamında ve hak eksenli yorumlandıkları takdirde işlevlerini tam olarak yerine getirebilir.*”²

Hak-eksenli yaklaşım, özgürlüğün esas sınırlamanın istisna olduğu kabulünden hareket eder. Bu yaklaşım anayasanın temel haklara öncelik verilerek özgürlükler lehine yorumlanmasını gerektirmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi, bu yaklaşımın yansıması olarak demokrasilerde

devlete düşen görevin temel hak ve özgürlükleri korumak, bunların etkili şekilde kullanılmasını sağlayacak tedbirleri almak olduğunu vurgulamıştır. ³

Bir örnek üzerinden bu iki farklı paradigmanın aynı anayasal ilkelerin yorumlanmasında nasıl farklılaştığına ve birbirine zıt sonuçlara yol açtığına değinmek isterim.

Türkiye’de kamu kurumlarında ve üniversitelerde kadınlara yönelik başörtüsü yasağı çok uzun yıllar kamuoyunu meşgul etmiştir. Maalesef Türk Anayasa Mahkemesi, Danıştay ile birlikte başlangıçta ideoloji-eksenli bir paradigmayla anayasayı yorumlamış ve yasağı tahkim edici, meşrulaştırıcı bir rol oynamıştır.

Bu sınırlayıcı/yasaklayıcı yaklaşım katı bir laiklik yorumu üzerinden savunulmuştur. Anayasa Mahkemesi, başörtüsünü üniversitelerde serbest bırakmaya yönelik yasal düzenlemeyi laiklik ilkesine aykırı bulmuştur. Mahkemeye göre “*Anayasa, özgürlüklere karşın lâiklik ilkesini özenle korumayı amaçlamış ve bu ilkenin özgürlüklere kısıdırılmasına olanak tanımamıştır*”. ⁴ Dahası Anayasa Mahkemesi 2008 yılında bir adım daha atmış, bu defa başörtüsü yasağını kaldırmaya yönelik anayasa değişikliğini de laiklik ilkesiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle iptal etmiştir. ⁵

Buna karşılık Anayasa Mahkemesi 2012 yılından itibaren hak-eksenli paradigmayla konuya yaklaşmış, laikliğin özgürlükçü bir yorumunu yapmıştır. Bu defa Mahkeme, başörtülü olduğu için mahkeme salonundan çıkarılan avukatın, aynı nedenle üniversiteden atılan öğrencinin ve başörtüsü taktığı için işine son verilen devlet memurunun anayasal haklarının ihlal edildiğine karar vermiştir. ⁶

Değerli Katılımcılar,

Anayasal yorumun en zor alanlarından biri temel hakların çatıştığı durumlardır. Bilindiği gibi temel hakları sınırlama nedenleri her zaman laiklik, millî güvenlik veya kamu güvenliğinin korunması gibi soyut ilkeler olmamaktadır. Bu tür durumlarda anayasayı hak-eksenli yaklaşımla yorumlamak ve uygulamak nispeten daha kolaydır.

Bununla birlikte temel hakları sınırlama nedenleri arasında “*başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak*” amacı da bulunmaktadır. Haklar çatışmasının tipik örneği, bireysel başvuruda sıklıkla karşılaştığımız, ifade özgürlüğü ile şeref ve itibarın korunması hakkı arasındaki çatışmadır. Hakaret davalarının neredeyse tamamı bu mahiyettedir. Anayasa mahkemelerinin görevi bu çatışmada haklar arasında adil bir dengeleme yapmaktır.

Nitekim Türk Anayasa Mahkemesi bu dengelemeyi soyut olarak değil her bir başvuru özelinde dava konusu ifadelerin türünü, olgusal temele dayalı olup olmadığını, kamusal tartışmaya katkı yapip

yapmadığını, ifadenin kim tarafından kullanıldığını, hedef alınan kişinin tanınırlık derecesini, kendisine yönelik ifadelere cevap verme imkânına sahip olup olmadığını, katlanması gereken kabul edilebilir eleştiri sınırlarının sade bir vatandaşa oranla daha geniş olup olmadığını dikkate almak suretiyle yapmaktadır.⁷ Bu kapsamda söylenen sözlerin bir bütün halinde ve söylendiği bağlamdan koparılmadan değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Anayasa mahkemeleri, bu tür durumlarda çatışan haklar arasında isabetli bir dengeleme yapılıp yapılmadığını değerlendirmektedirler. Bu noktada mahkemeler, adil bir dengeleme yapmak suretiyle *hakkı tespit ve teslim etmeye* gayret göstermektedirler. Bu çaba anayasal adaletin gereğidir, zira Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin asırlar önce söylediği gibi *adalet her şeyin yerli yerine konulmasıdır*.⁸

Değerli Katılımcılar,

Türk Anayasa Mahkemesinin ve diğer mahkemelerin temel hakların korunması bakımından anayasanın yorumlanmasına yaklaşımları program boyunca değerlendirilecektir. Bu değerlendirmelerin temel hakların korunması ortak amacına hizmet edeceği kanaatindeyim.

Bu duygu ve düşüncelerle konuşmamı tamamlarken başta Eğitim ve İnsan Kaynaklarını Geliştirme Merkezi görevlileri olmak üzere emeği geçen herkese, tüm konuşmacılara ve katılımcılara teşekkür ediyorum.

Bir kez daha programın başarılı ve verimli geçmesini diliyorum, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı

⁷ Asya Anayasa Mahkemeleri ve Muadili Kurumlar Birliği Eğitim ve İnsan Kaynaklarını Geliştirme Merkezi tarafından organize edilen 10. Yaz Okulu Açış Konuşması, Ankara, 21/9/2022.

¹ Bkz. *Atilla Yazar ve diğerleri* [GK], B. No: 2016/1635, 5/7/2022.

² Bkz. *Ömer Faruk Gergerlioğlu* [GK], B. No: 2019/10634, 1/7/2021, § 50; *Ali Kuş* [GK], B. No: 2017/27822, 10/2/2022, § 50.

³ AYM, E.2016/165, K.2017/76, 15/3/2017, § 17.

⁴ AYM, E.1989/1, K.1989/12, 7/3/1989.

⁵ AYM, E.2008/16, K.2008/116, 5/6/2008.

⁶ Bkz. *Tuğba Arslan* [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014; *Sara Akgül* [GK], B. No. 2015/269, 22/11/2018; *B.S.*, B. No: 2015/8491, 18/7/2018.

⁷ Bkz. *Durmuş Fikri Sağlar (2)* [GK], B. No: 2017/29735, 17/3/2021, § 46.

⁸ *The Mathnawî of Jalâlu'ddîn Rûmî*, trans. Reynold A. Nicholson, (Konya: Konya Metropolitan Municipality Book, 2010), Book V, §§ 1085, 1090.